

‘Strak’ in Amsterdam

De in Vlissingen vergeten toparchitect Adriaen Dortsman (1635-1682)

JACO SIMONS

Straat en Slop

Het is een klein straatje in het centrum van Vlissingen, gelegen tussen de Nieuwstraat en het Groenewoud, en bevat slechts een beperkt aantal huizen. Het kreeg in 1933 bij raadsbesluit een naamsverandering omdat men vond dat de vorige identiteit een nogal negatieve bijklank had. De Dortsmansstraat, want daar gaat het hier over, stond eerder bekend als het Dortsmanslop. Een ‘slop’ had overigens niets te maken met een achterbuurt, maar werd eeuwenlang meegegeven aan een zijstraatje; in dit geval van zowel de toenmalige Lange Nieuwstraat als het Lange Groenewoud.

Van de naam Dortsmanslop wordt in 1604 voor het eerst melding gemaakt. Het nauwe zijstraatje was in de zestiende eeuw in werkelijkheid een pad of brandgang en vormde voor een deel de verbinding tussen het Begijnhof in de Lange Nieuwstraat en de Sint Jacobskerk aan de Oude Markt. De doorgang werd later verbreed tot een ‘echt straatje’ en voorzien van de naam Dortsmanslop.

Het waren niet de minsten die hun adres in het slop hadden. Zo bevond zich er de toegangspoort van het Schuttersgilde van de hand- en voetboog Sint-Joris, hoewel het gebouw waar de schutters bijeen kwamen in de Korte Walstraat lag. Dit gildepand werd overigens in 1735 verkocht aan de Lutherse Gemeente in Vlissingen en is tegenwoordig de thuisbasis van de Hersteld Apostolische Zendingsgemeente.

Op de oosthoek van het slop en het Lange Groenewoud bevond zich het ouderlijk huis van Maria Schot, de weduwe van Apollonius Ingels, grondlegger van de bekende buitenplaats Swanenburg. Maria

De Dortsmansstraat in Vlissingen.
(Foto Jaco Simons)

Schot bezat zelf ook panden in het slop; op de westhoek met het Lange Groenewoud en het huis er direct naast.

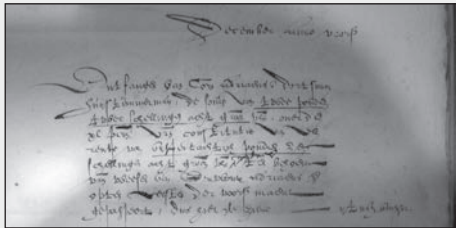
Vele varianten van de straatnaam passeerden in de loop der tijd de revue. De huidige naam Dortsmansstraat is in elk geval niet juist, want de spelling bevat een ‘s’ teveel. Ook het slop kende diverse varianten, zoals Dorsmanslop en Dortsmansslop. Volgens de gegevens van het in de Franse tijd opgerichte kadaster heette het straatje zelfs Oostmansslop. Bij het opmaken van zijn kaarten in 1824 is de landmeter wel erg slordig met de in het veld genoteerde informatie omgegaan.

Naamgeving

Het Dortsmanslop werd, zeker vóór 1604, genoemd naar Cornelis van Dort (alias ‘den Dortsman’) óf naar zijn zoon Adriaen. Zij moeten mannen van aanzien en met verdiensten zijn geweest. Er werd immers niet zo maar een slop naar iemand ge-

Herkomst naam

De eerste 'Dortsman' die in de zestiende eeuw naar Vlissingen toog, was Cornelis van Dort. De naam, of beter gezegd bijnaam, Van Dort werd in de volksmond 'den Dortsman'. Dit is een zogeheten herkomstnaam: 'van de stad Dordrecht',

In een rekening wordt huistimmerman Cornelis van Dort 'Dortsman' genoemd. Dit is mogelijk het oudste document waarin een Dortsman wordt vermeld in Vlissingen. (Zeeuws Archief, Rekenkamer D, inv.nr. 60660)

aangevuld met 'man'. In de zestiende en zeventiende eeuw werd een dergelijke constructie vaker gebezigd, zoals dat ook het geval was bij Schotsman, Engelsman, Fransman of Ceuleman. Een ander voorbeeld is te vinden voor de westkust van het eiland Tholen. Hoewel de naam 'Slikken van den Dortsman' niets heeft te maken met 'onze' Dortsman zal er bij Tholen ooit eens een schipper uit Dordrecht hebben vastgezet met zijn boot. Een straat in Lewedorp is naar de geul genoemd die door de Slikken loopt en ook Dortsman wordt genoemd.

noemd. Van Cornelis weten we dat hij huistimmerman was en tenminste twee huizen in Vlissingen bezat, waaronder één "op de hoek van de Korte Nieuwstraat". Van Adriaen Corneliszoon is bekend dat hij een timmerbedrijf van aanzien leidde en in 1620 deken (een soort voorzitter) was van het gilde van timmerlieden. In 1619 verkocht Adriaen een zevental erven, of percelen, aan de stad Vlissingen. Dat is een teken dat hij bemiddeld was.

Adriaens zoon was Adriaen Adriaenszoon Dortsman. Hij bezat verschillende huizen in Vlissingen waaronder een pand in de Korte Walstraat. Daar woonde hij met zijn gezin. Nadat deze Adriaen in 1658 was overleden, ging zijn huis over op zijn dochter Adriaenken. Dit huis is nu Walstraat 33. Er is hier een café-bar gevestigd. Of er zich nog oorspronkelijke elementen bevinden in het pand, dat uit het begin van de zeventiende eeuw stamt, is de vraag. Er hebben in de loop der tijd vele veranderingen plaatsgevonden.

Niet Cornelis, zijn zoon Adriaen of zijn kleinzoon Adriaen, maar zijn achterkleinzoon Adriaen Adriaenszoon Dortsman zou een beroemde architect worden. Hij maakte in de tweede helft van de zeventiende eeuw furore in Holland, en dan vooral in Amsterdam.

De Architect

Rond 1653 vertrok de nog jonge Adriaen uit Vlissingen om te gaan studeren in Utrecht. Vanuit daar moet hij naar Haarlem zijn gegaan, want in die stad stond hij later ingeschreven als inwoner. Daarna volgde verdere studie in Leiden. Omstreeks 1663 was Adriaen even terug op Vlissingse bodem, om zich rond 1665 voorgoed in Amsterdam te vestigen. Hij zal in de Amstelstad goede contacten hebben opgebouwd met invloedrijke lieden. De naam Jan Six valt in dat verband het meeste op. Mogelijk had deze voor Dortsman belangrijke regent 'iets' met Vlissingen want Six' moeder had hier gewoond.

Adriaen ging ontwerpen in de vernieuwende, zogenoemde Strakke Stijl. Was die stijl door de beroemde Amsterdamse architect Vingboons geïntroduceerd of juist door Dortsman op de kaart gezet tijdens zijn leerjaren bij Vingboons? Hoe het ook zij, de overheersende stijl tot die tijd, smalle huizen met lange halsgevels, maakte plaats voor huizen met sobere façades, geïnspireerd op het Franse en Italiaanse classicisme. Dortsman streefde de klassieke idealen na van geometrische vormen, strakke

Portret van Adriaan Dortsman. (Pieter van der Plaats naar David van der Plaats). De naam van de architect werd ook hier fout gespeld: Dorsman.

lijnen en symmetrie, echter zonder overbodige versiering. De Strakke Stijl kreeg op grote schaal navolging en werd zelfs de heersende trend voor de bouwkunst aan de Amsterdamse grachten in de periode 1675-1700.

In Amsterdam had Dortsman veel te danken aan vermogende Waalse families. Deze Zuidelijke Nederlanders waren in de zestiende eeuw vanuit Antwerpen naar het noorden getrokken, vooral na de Val van Antwerpen in 1585. Zij hadden hun daar opgebouwde vermogen mee kunnen nemen en konden het zich permitteren om luxe panden te laten bouwen, waarbij professionele architecten in de arm werden genomen.

Voor wat betreft de statige Amsterdamse herenhuizen is het pand met de mysterieuze naam 'Het huis met de bloedvlekken' één van de markantste Dortsmanontwerpen. Dit huis staat aan de Amstel 216 en werd in 1671 gebouwd voor de koopman Gijsbert Dommer. Later woonde burgemeester en diplomaat Coenraad van Beuningen hier.

Het huis kreeg in zijn tijd een lugubere naam aangemeten door de tekeningetjes, letters en tekens die er, volgens de overlevering althans, met het eigen bloed van de krankzinnig geworden Van Beuningen op waren getekend. Het is tot op heden niet gelukt deze 'bloedvlekken' te verwijderen. Belangrijk is ook het zogeheten Sixhuis aan de Herengracht 619, één van Dortsmans eerste ontwerpen en gebouwd voor Jan Six. Deze invloedrijke en kunstminnende bestuurder onderhield nauwe contacten met Rembrandt. Hij was getrouwd met een dochter van de machtige magistraat Nicolaes Tulp. De voorgevel van het Sixhuis is zo sterk gewijzigd dat het pand nog nauwelijks herkenbaar is als 'een Dortsman'. Naast het Sixhuis ontstond bovendien een groot Dortsmanproject van een achttal aan elkaar grenzende panden op de hoek van de Herengracht en de Amstel. Op Herengracht 625 ging Dortsman zelf wonen. Zijn huis bevatte een bijzonder balkon met het beeldhouwde monogram ADV (Adriaen Dortsman Vlissingen) en de

In Amsterdam woonde Dortsman aan de Herengracht 625, rechts naast het witte pand. Het huis bestaat niet meer; er is hier een ander en wat smaller huis gebouwd.

(Foto Jaco Simons)

werktuigen van de architect (winkelhaken, gradenbogen, passers en schietlodens). Het balkon werd bij de afbraak gelukkig behouden en opgenomen in de collectie van het Rijksmuseum. Het woonhuis van Dortsman bestaat helaas niet meer. Bovendien kreeg het perceel waarop het pand stond een andere indeling.

Ook de volgende Dortsmanhuizen springen in het oog. De dubbele panden van het huidige Museum Van Loon aan de Keizersgracht 672-674; die twee huizen werden opgericht voor Jeremias van Raey, regent bij het Walenweeshuis. Het pand aan de Keizersgracht 604, genaamd 'Int derde Vredejaer'. Dat huis werd gebouwd voor Pieter Schaep. Verder het huis aan de Herengracht 502. Dat werd gerealiseerd in opdracht van Paulus Godin, bewindhebber van de West Indische Compagnie, één van de directeurs van de Sociëteit van Suriname en regent van het Walenweeshuis in Amsterdam. Godins huis is sinds vele jaren de ambtswoning van de burgemeester van Amsterdam. Godin was in de zeventiende eeuw een bekende Walcherse familie. Paulus Godins vader Daniel was vanuit Antwerpen in Middelburg terecht gekomen, om vervolgens naar Amsterdam te gaan. Tot slot mag het enorme Walenweeshuis, het opvanghuis voor Waalse weeskinderen, aan de Vijzelgracht niet ongenoemd blijven. De bouw van dit instituut was één van de grootste projecten voor Dortsman.

Dortsman zette ook zijn stempel op diverse buitenplaatsen, waarvan één in het Zweedse Finspong, in opdracht van Louis de Geer de jongere. Dortsman zond zijn tekeningen naar zijn opdrachtgever. Hij heeft dit buiten nooit in werkelijkheid gezien.

In het Utrechtse Breukelen werd Dortsman aangetrokken voor de herbouw van 'Gunterstein'. Op de fundamenten van deze door oorlog verwoeste ridderhofstad werd in 1680 het huidige Gunterstein gebouwd. Dat was in opdracht van de rijke koopmansweduwe Magdalena Poulle, regentes van, alweer, het Walenweeshuis in Amsterdam. Gunterstein was een zeer beroemd buitenverblijf, mede omdat raadpensionaris Johan van Oldebarneveld er tussen 1611 en 1619 eigenaar van was.

Ook bij de herbouw van het in de buurt liggende kasteel Nyenrode was Dortsman betrokken. Het kasteel is nu de thuisbasis van de Nyenrode Business Universiteit.

Er zullen in de toekomst wel meer buitenhuizen aan Dortsman worden gekoppeld, zo is de verwachting bij kenners op dit gebied.

Dortsman ontwierp niet alleen stads- en buitenhuizen. Hij was ook de architect van kerkelijke interieurs. De Ronde Lutherse Kerk, nu als 'koepelzaal' een onderdeel van het Renaissance Hotel, wordt gezien als één van zijn belangrijkste creaties. Tijdens de bouw waren er strubbelingen

Het huis met de bloedvlekken aan de Amstel, gezien vanuit de kerkzaal van museum de Hermitage in Amsterdam
(Foto Jaco Simons)

Dortsman kreeg de opdracht om een nieuwe kerk te ontwerpen, dat werd de Ronde Lutherse Kerk. (Foto Jaco Simons)

tussen Dortsman en de kerkenraad van de lutheranen. Daarbij werd de Middelburgse timmerman Louis Jolijt naar Amsterdam gehaald om zijn mening te geven over met name de kap van de kerk. Jolijt was eerder betrokken geweest bij de bouw van de net gereed gekomen Oostkerk in Middelburg en kon de lutheranen van deskundig advies voorzien. De Ronde Lutherse Kerk kreeg ook buiten Nederland aanzien. Het gebouw zou een inspiratiebron zijn geweest voor de wereldberoemde Frauenkirche in het Duitse Dresden.

Dortsman was ook nog betrokken bij de fortificatiewerken rondom Amsterdam en bovendien werd hij ten tijde van stadhouder Willem III aangesteld als Controleur der kleine Hollandse fortificatiën. In die rol werd hij bouwer en ontwerper van de nieuwe vestingwerken in Naarden. Toen deze verdedigingswallen in 1681 werden gecontroleerd bleken er grote fouten in te zitten, waarvan Dortsman de schuld kreeg. Zijn werk was vermoedelijk gesaboteerd in opdracht van het bestuur van de stad

Amsterdam, dat een bedreiging zag in de versterking van Naarden.

Tot slot moet Dortsman genoemd worden in verband met de meest besproken en beschreven Vlissinger ooit, Michiel de Ruyter. De vormgeving van het imposante grafmonument van de zeeheld in de Nieuwe Kerk in Amsterdam was van Dortsmans hand.

Graf

Na zijn dood in 1682 werd Adriaen Dortsman begraven in de Oosterkerk in Amsterdam. Dit godshuis was ruim tien jaar eerder gereed gekomen voor de eerste eredienst. Weliswaar werd het gebouw door de Amsterdamse stadsarchitect Daniël Stalpaert ontworpen, maar Dortsman had de opdracht gekregen om de bouw te begeleiden en de kerk naar eigen inzicht te voltooien.

Het graf van Dortsman droeg het nummer 51. Helaas is de grafsteen bij restauratiewerkzaamheden van de kerk rond 1980 verloren gegaan en niet meer hersteld.

Een opvallende naam in het leven van Adriaen was Cornelia van der Gon, zijn huishoudster. Zij ontwierp poppenhuizen, waaraan ook Adriaen serieus meewerkte en bouwde. Cornelia erfde het grootste deel van Adriaens nalatenschap en werd bovendien na haar dood bijgezet in het graf van de altijd vrijgezel gebleven Adriaen. Hadden zij een meer dan vriendschappelijke relatie? Je kunt je niet aan die indruk onttrekken. In elk geval was die mogelijke verhouding niet openlijk.

Spaarzame sporen

In Amsterdam zijn er vele sporen te vinden van Dortsman in de vorm van huizen, een kerk en andere bouwwerken die hij ontwierp. Walcheren komt er in dat opzicht bekaaid vanaf. Naast het straatje in Vlissingen treffen we in het Zeeuws Archief nog de oudst bewaarde tekening van Dortsmans hand. Toen Adriaen na zijn studietijd voor korte tijd terugkeerde naar Vlissingen ontwierp hij een bordestrap en een tuin voor het Prinsenhuis. De titel bij de bordestrap luidt: "Peue tot het Huijs van Zijn hoocheyt tot Vlissinge". Helaas kwam dit ontwerp uit december 1663 niet tot uitvoering. Het Prinsenhuis lag overigens aan de huidige Oranjestraat, waar later de Willem III-kazerne werd gebouwd.

We mogen in Vlissingen trots zijn op 'onze' gevierde architect, ook al werden het slop en het straatje niet specifiek naar hem genoemd, maar naar zijn (over)grootvader. In Vlissingen is Dortsman helaas nauwelijks bekend. Maar in Amsterdam des te meer. Daar tref je zijn naam regelmatig aan op informatiepanelen in de stad en wijde omgeving. Hij was dan ook een topper in zijn vakgebied, die zich kon meten met de grootse architecten van de Gouden Eeuw. In Naarden en in Rotterdam wordt Dortsman geëerd met een straatnaam. Waarom er in de hoofdstad geen straat, weg of plein naar hem is genoemd, is onduidelijk. Wellicht een idee voor de Amsterdamse straatnamencommissie?

Over de auteur:

JACO SIMONS, studeerde kerkorgel en piano aan het conservatorium. Naast het docentschap muziek houdt hij zich bezig met archiefonderzoek. Hij publiceerde in de bladen *Den Spiegel*, *Arneklanken*, *Klaver Vier*, *Nehalennia*, *Saillant* en *De Wete*.

Bronnen

Gemeentearchief Vlissingen

- Oud-rechterlijk Archief Vlissingen, 'Huizenlegger', inv. nr. 751, fol. 195vo. De eigenaar van dit huis was Adriaen Adriaenzoon Dortsman en later zijn dochter Adriaenken. De laatste was dus de zus van architect Adriaen. Zij was getrouwd met kapitein Willem Janszoon Colijn.
- In het Lange Groenewoud woonde een Jan Dortsman 'Metzer' (metselaar van beroep?), inv.nr. 751, fol. 55. Hoogstwaarschijnlijk was hij een lid van de Dortsmanfamilie.

Zeeuws Archief

- Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', inv. nr. 69471. (Huis Walstraat 33) Verder inv.nrs. 60660, 60680, 60690, 60691, 60700.
- Zeelandia Illustrata, deel II, cat.nr. 1256. De oudst bewaarde tekening van Adriaen Dortsman.

Literatuur

- Dommissie, *Oud-Vlissingen en de wording van Nieuw-Vlissingen*, Vlissingen 1910.
- F. Quint, *De 'Strakke Stijl' van Adriaan Dortsman*, in: 'Binnenstad', jrg. 47, maart/april 2013.
- R. Rentenaar, *Groeten van Elders. Plaatsnamen en familienamen als spiegel van onze cultuur*, Naarden 1990.
- J. Simons, *Raadsheer Apollonius Ingels en Maria Schot*, in: 'Den Spiegel', jrg. 31 nr. 3.
- P. Vlaardingebroek, *Adriaan Dortsman (1635-1682), De ideale gracht*, Zwolle 2013.

Internet

- www.geertmak.nl/nl/Land/Essays%20en%20lezingen/330.html (Het huis met de bloedvlekken)
- www.watwawaar.nl (onder meer kadastrale kaarten)